

KOMENTAR

Ovo nije komentar u klasičnom smislu riječi. Najčešće se nisam upuštao u opsežne interpretacije i tekstualne probleme, niti sam raspravljao o stajalištima koja nalazimo u sekundarnoj literaturi. Glavni mi je cilj bio olakšati čitatelju snalaženje u ovome iznimno zakučastom tekstu. U tu sam svrhu svako poglavlje podijelio u manje cjeline i pokušao rekonstruirati Aristotelov argument. Tek sam ponegdje, u slučaju poglavlja koja su filozofski osobito važna i o kojima se tradicionalno šire raspravljalo, ponudio nešto više od razjašnjenja. Od triju ponajboljih suvremenih komentara (Ross 1949; Barnes 1993; Detel 1993), koji se međusobno znatno razlikuju po osnovnoj nakani i pristupu, najčešće sam se koristio Barnesovim. Popis literature koji se nalazi na koncu komentara uz većinu poglavlja sadrži samo knjige i članke u kojima nalazimo izravnu interpretaciju dotičnog poglavlja. U Komentaru sam izbjegavao simbolizam i nisam se oslanjao ni na koju određenu interpretaciju Aristotelove silogistike. Koristio sam se samo tradicionalnim kraticama AaB („Svi A su B “), AeB („Nijedno A nije B “), AiB („Neki A su B “) i AoB („Neki A nisu B “), kao i latinskim nazivima silogističkih modusa.

Prva knjiga

1.

Aristotel započinje tako što izdvaja glavni preduvjet učenja i poučavanja, to jest stjecanja i prenošenja znanja, a to je prethodno posjedovanje neke vrste znanja (71a1–11). Potom (71a12–17) specificira kakva je to vrsta znanja koju je potrebno unaprijed posjedovati. Nakon toga (71a17–30) raspravlja o iznimci od tvrdnje da svako stjecanje novog znanja zahtijeva posjedovanje otprije stečenog znanja, da bi na koncu (71a30–b8) raspravio o jednome sofističkom argumentu protiv mogućnosti učenja i istraživanja.

(1) (71a1–11). Preduvjet učenja bilo koje znanosti ili umijeća jest taj da učenik otprije nešto zna. Budući da učimo ili pomoću silogizma (točnije, demonstracije) ili pomoću indukcije (1.18.81a39–40), ta se tvrdnja može potkrijepiti jednostavno tako da uočimo da u slučaju silogističkog zaključivanja znanje o konkluziji pretpostavlja nekakvo prethodno poznavanje premisa, dok u slučaju induktivnog zaključivanja znanje o konkluziji pretpostavlja poznavanje pojedinačnih slučajeva iz kojih se izvodi konkluzija. Općenito, ako stječem ili drugome prenosim znanje da p , onda otprije moram znati neko q na temelju kojega mogu steći ili drugome prenijeti znanje da p . Kako shvatiti tu naizgled bjelodanu istinu? To je, na neki način, glavna tema čitava spisa. Njezino prihvaćanje moglo bi nas navesti na prihvaćanje četiriju za Aristotela neprihvatljivih posljedica:

(a) prihvaćanje beskonačnog regresa: znanje da p počiva na otprije postojećem znanju da q , no otprije postojeće znanje da q počiva na otprije postojećem znanju da r , ono pak počiva na otprije postojećem znanju da s itd. u beskonačnost;

(b) prihvaćanje cirkularnosti procesa stjecanja znanja: znanje da p počiva na znanju da q , a znanje da q počiva na znanju da p ;

(c) odbacivanje beskonačnog regresa proizvoljnim postuliranjem prvog člana niza;

(d) prihvaćanje inatizma: prvi član niza stjecanja znanja jest urođeno znanje, ili, u platonovskoj verziji, znanje koje je duša zadobila prije rođenja.

Odbacivanje (a)–(c) tema je 1.3, iako je na neki način prisutno kroz čitavu raspravu, dok se (d) odbacuje u 2.19. Aristotel u *Drugoj Analitici* nastoji razviti alternativno tumačenje uvodne tvrdnje, koje se svodi na zamisao da postoje prva polazišta (*ἀρχαί*) niza stjecanja znanja, a njihova spoznaja nije iste vrste kao i spoznaja ostalih članova niza.

(2) (71a12–17). Što točno moramo otprije znati kako bismo na temelju toga mogli stjecati novo znanje? Aristotel izdvaja dvije vrste prethodno postojećeg znanja. (a) Moramo imati neku vrstu propozicijskog znanja, to jest znanja koje se odnosi na sadržaj koji se najavljuje prijedlogom „da“. To može biti (i) znanje o tome da neka činjenica vrijedi (npr. da vrijedi načelo isključenja srednjeg) ili (ii) znanje o egzistenciji (npr. da postoji nešto takvo kao što je jedinica). (b) Moramo imati znanje o tome što je predmet učenja. Moglo bi se činiti da Aristotel ovdje poistovjećuje pitanja „Što je trokut?“ i „Što znači ‘trokut?’“, što bi značilo da ne povlači razliku između tzv. realnih i nominalnih definicija. (Više o tome usp u 2.7 i 8 te komentar.) No tome ne mora biti tako. Izraz „to i to“ (a15) može referirati na odgovor na oba pitanja. Ovdje uopće ne mora biti riječ o znanju definicija. Vjerojatno je prije stvar u tome da ako je predmet učenja trokut, učenik mora moći prepoznati stvar kao što je trokut – da na pitanje „Što je trokut?“ ili „Što znači ‘trokut?’“ može odgovoriti pokazujući na trokut i kažući „Ovo“. To je minimalni smisao u kojem se za njega može kazati da zna što je trokut.

Dok je za neke stvari dovoljno imati znanje (a), a za neke druge znanje (b), postoje neke stvari, kao što je npr. jedinica, kod kojih je potrebno imati i (a) i (b) – dok je za trokut dovoljno (a), za jedinicu je potrebno i (a) i (b). Razlika između tih dvaju slučajeva nije neposredno jasna, no

vjerojatno je riječ o tome da je pretpostavka egzistencije nužna kod stvari koje se ne mogu vizualizirati, to jest čija se egzistencija ne može potvrditi pokazivanjem neke instance. Usp. i 1.10.76b16–19.

U 1.2.72a14–24 Aristotel razlikuje aksiome, definicije i hipoteze. To su polazišta znanja, to jest znanje o njima stoji na početku svakog stjecanja znanja (ali usp. 1.10, gdje se hipoteze isključuju kao prva polazišta). Čini se da znanje aksioma odgovara znanju (a)(i), a znanje definicije znanju (b). Znanje hipoteze odgovara znanju (a)(i), ali, sudeći po 1.10.76b35–36, možda bi moglo odgovarati i znanju (a)(ii). No uočimo da u ovome odlomku Aristotel uopće ne govori o *prvim* polazištima znanja, nego samo o vrstama znanja koje treba otprije posjedovati kako bi se spoznalo nešto drugo. Te vrste znanja ne moraju se odnositi na prva polazišta; nužno je samo da prethode znanju koje se steče. Stoga nije nužno ovdje izdvojene preduvjete poistovjetiti s aksiomima, hipotezama i definicijama.

(3) (71a17–30). Aristotel potom raspravlja o iznimci od opće zamisli da svako stjecanje novog znanja zahtijeva posjedovanje otprije stečenog znanja. Naime, u procesu stjecanja znanja o pojedinačnim stvarima nisu nam svi koraci otprije poznati, nego neke spoznaje koje su potrebne za posjedovanje znanja o nekoj pojedinačnoj stvari stječemo u istom trenutku u kojemu stječemo znanje o toj stvari. Primjerice, pretpostavimo da stječemo znanje da je zbroj unutarnjih kutova ovoga pojedinačnog trokuta T jednak 180° , to jest da je jednak zbroju dvaju pravih kutova (ili, kratkoće radi, jednak $2R$). To ćemo znanje steći deduktivno, na temelju sljedećeg argumenta: *Svaki trokut ima $2R$; T je trokut*; dakle, *T ima $2R$* . Znanje manje premise, *T je trokut*, stječemo istodobno sa znanjem konkluzije, iako znanje konkluzije pretpostavlja znanje manje premise. Aristotelov opis pojedinih koraka sadrži neke interpretativne poteškoće. Dva su osnovna problema.

Kao prvo, Aristotel dvaput rabi glagol $\epsilon\pi\acute{\alpha}\gamma\epsilon\iota\nu$ (71a21, 24), od kojeg dolazi izraz $\epsilon\pi\alpha\gamma\omega\gamma\acute{\eta}$, „indukcija“. No čini se da ga ovdje ne rabi u tehničkom značenju, nego jednostavno u značenju „navoditi“. Tako tvrdi da manju premisu, *T je trokut*, učenik spoznaje u istom trenutku u kojemu je naveden, pri čemu vjerojatno misli jednostavno na činjenicu da ga učitelj navodi postavljajući mu pitanja i upućujući na crteže (kao Sokrat roba u *Menonu*). Jer sigurno se ne može tvrditi da je manju premisu stekao postupkom indukcije. Isto tako, u 71a24–25 nalazimo izraz $\epsilon\pi\alpha\chi\theta\eta\nu\alpha\iota \eta\lambda\alpha\beta\epsilon\iota\nu\ \sigma\upsilon\lambda\lambda\omicron\gamma\iota\sigma\mu\acute{\omicron}\nu$, „biti naveden, to jest uzeti silogizam“. Taj izraz ne upućuje na dva alternativna procesa – izvođenje indukcije i silogističko zaključivanje – nego na jedan postupak: nakon što ga je učitelj naveo da

na pravi način pročitati crtež, učenik je u istom trenutku izveo gornji argument, to jest spoznao da T ima 2R.

Drugi problem vezan je uz izraz „znati naprosto“, koji je suprotstavljen izrazu „znati univerzalno“ (a26–29). Da bismo shvatili zašto Aristotel ovdje razlikuje te dvije vrste znanja, moramo uočiti neke šire implikacije njegove rasprave. Takvim opisom načina na koji stječemo znanje o pojedinačnim stvarima Aristotel želi riješiti dva problema.

Kao prvo, on, po svemu sudeći, ovdje ima pred očima Platonovo shvaćanje urođenog znanja iz *Menona* i želi istaknuti neka njegova ograničenja (što će, kao što ćemo vidjeti, činiti i u drugoj knjizi). Platon tamo također tvrdi, kao i Aristotel ovdje, da sve znanje potječe od znanja koje se otprije posjeduje, ali smatra da svaki proces stjecanja znanja svoje krajnje podrijetlo ima u sadržaju što ga je duša spoznala prije našeg rođenja, tako da je sve učenje zapravo podsjećanje na ono što je duša otprije znala. Aristotel očito smatra da takvo stajalište ne može objasniti činjenicu da mi ipak posjedujemo znanje o pojedinačnim stvarima. Jer sasvim je jasno da se može kazati da *znam* da T ima 2R. No isto je tako jasno da se ne može tvrditi da se proces stjecanja toga znanja može svesti na podsjećanje, jer duša nije mogla vidjeti da T ima 2R (s obzirom na to da sam ga možda, pretpostavimo, ovaj čas nacrtao). Stoga se mora pretpostaviti da proces učenja da T ima 2R uključuje korak – spoznaju da je T trokut – za koji se sa sigurnošću može tvrditi da se na njega ne možemo podsjetiti, jer on predstavlja stjecanje svježeg znanja (usp. slično u *Prvoj Analitici* 2.21.67a21–24).

Kao drugo, i povezano s tim, međutim, takvo shvaćanje izaziva sljedeće pitanje. Ako znam da svaki trokut ima 2R, ne bi li se moglo kazati da znam da i T ima 2R? S jedne strane, to bih morao znati (usp.: ako znam da p i ako znam da p povlači q , onda znam i da q). S druge strane, međutim, čini se nemogućim da bih to mogao znati, jer moguće je da ne znam da T uopće postoji. Općenito govoreći, ako znam univerzalnu istinu, ali ne znam pojedinu instancu te istine, ispada da u nekom smislu i znam i ne znam istu stvar u istom trenutku. Aristotel o tom problemu raspravlja u *Prvoj Analitici* 2.21.67a27–b11. Ponegdje (usp. npr. *Druga Analitika* 1.24.86a22–29) tvrdi da znanje o univerzalnome potencijalno uključuje znanje o pojedinačnome. No ovdje to ne tvrdi. Naprotiv, ovdje tvrdi da prije nego što spoznam egzistenciju pojedinačne stvari, ja mogu u univerzalnom smislu znati da joj pripada određeno svojstvo, ali to ne znam *naprosto* (*ἀπλῶς*). Što to znači? Izraz „znati naprosto“ ključan je izraz *Druge Analitike*, jer označava središnju vrstu znanja koju Aristotel

ovdje želi objasniti, koju definira na početku 1.2. Moglo bi se kazati da znati p naprosto znači znati p zbog samog p ili na temelju samog p , a ne na temelju neke druge stvari. Drugim riječima, znati p naprosto znači znati p u bezuvjetnu smislu, a ne zato što znam nešto drugo. Ako znam da T ima $2R$ zato što znam da svaki trokut ima $2R$ ne znajući da T uopće postoji, onda ne znam da T ima $2R$ zbog ili na temelju samog T , nego na temelju nečega drugog, naime na temelju istine da svaki trokut ima $2R$. Ukratko, čini mi se da „znati naprosto“ ovdje ima isto značenje kao i u 1.2. Stoga usp. i komentar uz 1.2.71b9–16.

Dakle, znati naprosto da T ima $2R$ znači znati to na temelju samog T , a univerzalno znati da T ima $2R$ znači znati to na temelju znanja da svaki trokut ima $2R$. Ako se nema na pameti ta razlika, doći će, kaže Aristotel, do „zagonetke iz *Menona*“. Iz *Menona* se (usp. 80d5–e5) može izvesti sljedeća zagonetka: za svako p , čovjek ili zna p ili ne zna p ; ako zna, onda ga ne treba istraživati; ako ne zna, onda ga ne može istraživati; dakle, istraživanje je ili nepotrebno ili nemoguće. U Aristotelovoj pak verziji zaključak zagonetke glasi „učit će se ništa ili ono što se zna“. Pretpostavimo da je predmet istraživanja (učenja, stjecanja znanja) činjenica da T ima $2R$. Preduvjet istraživanja je otprije postojeće znanje da svaki trokut ima $2R$. Znajući da svaki trokut ima $2R$, ja u nekom smislu znam da T ima $2R$ (to je univerzalno znanje), a u nekom smislu to ne znam (ne znam naprosto ili bezuvjetno). Ako nije tako da se predmet istraživanja prije istraživanja u nekom smislu zna, a u nekom smislu ne zna, onda se ili ne može istraživati ili se može istraživati samo ono što se zna. Drugim riječima, ako nije tako da prije istraživanja u univerzalnom smislu znam da T ima $2R$, ali ne znam naprosto da T ima $2R$, onda ili (a) ne mogu naučiti da T ima $2R$ ili (b) to već znam, tako da mogu učiti samo ono što znam. (a) slijedi ako pretpostavimo da znajući da svaki trokut ima $2R$ ja ni na koji način ne znam da i T ima $2R$, to jest da moje univerzalno znanje ni na koji način ne uključuje pojedinačno znanje. Naime, u tom slučaju ne mogu naučiti da T ima $2R$ jer, po svemu sudeći, da bih mogao znati da T ima $2R$ – to jest, da bilo kojoj pojedinačnoj stvari pripada bilo koje svojstvo – ja moram moći činjenicu da T ima $2R$ podvesti pod univerzalnu istinu da svaki trokut ima $2R$, to jest moram moraći prepoznati pojedinačnu činjenicu kao instancu univerzalne. Aristotel i drugdje ističe da je znanje pojedinačnosti zapravo aktualizacija univerzalnog znanja (usp. *Metafizika* M.10.1086b33–37; 1087a15–21; *Prva Analitika* 2.21.67a27–28). (b) slijedi ako pretpostavimo da se znanje da svaki trokut ima $2R$ zapravo sastoji od konjunkcije pojedinačnih znanja, u koju je uključeno i znanje

da T ima 2R. U tom slučaju, učeći pojedinačnu činjenicu ja zapravo ne učim ništa novo.

(3) (71a30–b8). Do konca ovoga poglavlja Aristotel razrađuje ovu potonju pretpostavku i pokazuje što je točno u njoj pogrešno. Dakle, prema toj pretpostavci, premisa kao što je *Svaki par je paran* može se formulirati kao konjunkcija $\langle A, B \rangle$ je *parno*, $\langle B, C \rangle$ je *parno*, $\langle C, D \rangle$ je *parno* itd. Ako je to ono što znači *Svaki par je paran*, onda, ako krenem istraživati je li $\langle A, B \rangle$ parno, mogu istraživati ili ono što već znam – jer samim time što u pretpostavljenu smislu znam da je svaki par paran znam i da je $\langle A, B \rangle$ parno – ili ništa – ako u pretpostavljenu smislu ne znam da je svaki par paran ili ako ne znam da je $\langle A, B \rangle$ par ili da uopće postoji. To je u osnovi sofistički argument (usp. 1.5.74a25–32), koji se zasniva na pogrešnom shvaćanju univerzalnih iskaza. *AaC* znači, doduše, da *C* pripada svakoj instanci *A*-a, ali se ne može jednostavno *svesti* na tvrdnju da pripada svakoj instanci *A*-a, a kamoli svakoj instanci *A*-a s kojom je istraživač ili učenik upoznat. *AaC* znači da *C* pripada *A*-u kao cjelini, s obzirom na *A* kao jedinstvenu cjelinu ($\kappa\alpha\tau\grave{\alpha}$ ἅλον), dakle univerzalno ($\kappa\alpha\theta\acute{\omicron}\lambda\omicron\upsilon$). U sofističkome argumentu o kojemu Aristotel ovdje raspravlja pretpostavlja se da se „svaki“ u *Svaki par je paran* svodi na „svaki pojedini par“. Da se ta premisa ne može *svesti* na to Aristotel ovdje naznačuje i tako što u 71b33 kaže „*naprosto*“ ($\acute{\alpha}\pi\lambda\acute{\omega}\varsigma$) o svakom“, pri čemu „*naprosto*“, pretpostavljam, služi kao naznaka isključivanja nabrajajućeg (usp. $\kappa\alpha\tau’$ ἀριθμὸν, 1.5.74a31) ili distributivnog značenja od „svaki“. U 1.4.73a28–30 kaže da ako tvrdimo da *C* pripada svakom *A* (ili da vrijedi za svako *A*), onda to znači da nije tako da za neku instancu *A*-a vrijedi, a za neku ne, a niti tako da sad vrijedi, a sad ne. Ovaj drugi, temporalni uvjet isključuje mogućnost da bi *biti paran* moglo ne vrijediti za par koji još ne postoji ili za koji još ne znam da postoji ili da je par.

Literatura: Bronstein 2010; Charles 2000, 72–76; Ferejohn 1988; Fine 2014, 179–215; Gifford 1999; Gifford 2000; Harari 2004, 25–30; LaBarge 2004; McKirahan 1983; McKirahan 1992, 21–22, 182–183; Morison 2012.

2.

Poglavlje započinje definicijom znanja i specifikacijom pojma demonstrativnog znanja (71b9–19). U 71b19–72a8 Aristotel nabraja i objašnjava uvjete koje mora ispuniti demonstrativno znanje, a u 72a8–24 objašnjava što su premisa, iskaz, potvrđivanje, nijekanje, postavka, aksiom, hipoteza i